

17. Шугаевский В. Краткий обзор монетных находок Черниговской губернии / В. Шугаевский. – Чернигов, 1915.

18. Шугаевский В. Монета и денежный счет в Левобережной Украине в XVII веке / В. Шугаевский. – Чернигов, 1918. – 47 с.

19. Шугаевський В. Уманський скарб римських денаріїв I-II століть й основні риси скарбів римських срібних монет в Україні / В. Шугаевський // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Том CCLX. – Книга 1: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін / [Наукове товариство імені Шевченка]. – Львів, 2010. – С. 452-484.

Острианко А.Н. Находки римских монет на Черниговщине (из эпистолярного наследия В.А. Шугаевского)

Статья посвящена переписке В.А. Шугаевского с В.Г.Ляскоронским, которая дополняет существующие сведения о находках римских монет на Черниговщине.

Ключевые слова: переписка, В.А. Шугаевский, В.Г.Ляскоронский, римские монеты, Черниговщина.

Ostrianko A.M. Finds of the Roman coins in the Chernihiv area (from V.A. Shuhaievs'kyi's epistolary heritage)

The article is devoted to the V.A. Shuhaievs'kyi's letters to V.H.Liaskorons'kyi which supply existing data on the finds of the Roman coins in the Chernihiv area.

Key words: epistolary, V.A. Shuhaievs'kyi, V.H. Liaskorons'kyi, Roman coins, Chernihiv area.

26.03.2012 р.

УДК 908 (913): 930

Я.М. Гирич

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ Ю. ВІНОГРАДСЬКОГО

Стаття присвячена аналізу історико-краєзнавчих досліджень Чернігівщини, здійснених Юрієм Виноградським у першій половині ХХ ст.

Ключові слова: Ю. Виноградський, краєзнавство, музей, Сосниця, Чернігівщина, топоніміка, археологічні пам'ятки.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної історичної науки серед напрямів історичних досліджень особливої актуальності набувають теми, пов'язані з регіоналістикою – не лише власне регіональною, а й локальною, місцевою міською та сільською історією. Новим смислом наповнюється вивчення феномену регіональної специфіки культурного розвитку, ментальності, ідентичності, традицій, значення релігійного чинника тощо. У світлі цього поступово зростає роль історичної урбаністики, дослідження кола питань, пов'язаних з історичними витоками формування територій, відцентрових та доцентрових традицій, міграційних і колонізаційних процесів. У зв'язку з цим, уже в наш час, краєзнавчі дослідження постають не лише як частина етнологічно-фольклорних розвідок, а як перспективний розділ історичної науки ХХІ ст.

Важливою частиною історико-краєзнавчих досліджень на Чернігівщині у першій половині

минулого століття став науковий доробок сосницького краєзнавця Ю. Виноградського.

Юрій Степанович Виноградський народився в родині священника Свято-Покровської церкви 23 квітня 1873 р. у м. Сосниця, що на той час була повітовим центром Чернігівської губернії. У 1892 р. він закінчив Чернігівську гімназію, де навчався разом із українським громадсько-політичним діячем та науковцем М. Могилянським. Юрій Виноградський закінчив юридичний факультет Київського імператорського університету Святого Володимира, де навчався у 1892-1896 рр., одночасно відвідуючи лекції на історико-філологічному факультеті. Був серед активних учасників Першого Всеросійського перепису населення 28 січня 1897 р., за що отримав бронзову медаль із правом її носіння на стрічці «з государевих кольорів» [10, 54-55]. Родина Виноградських була шанованою в місті. Підтвердженням цьому стало обрання у 1905 р. брата Ю. Виноградського Олександра міським головою Сосниці.

Трудовий шлях Юрій Степанович розпочав у Варшаві, працюючи за фахом та займаючись канцелярською роботою. Водночас він був членом Контрольної комісії зі спорудження та введення в дію Варшавського головного архіву давніх актів. З 1907 р. працював у Петриківському окружному суді. Невдовзі Ю. Виноградський вступив до наукового «Товариства історії, філології та права» Імператорського Варшавського університету.

Свою історико-краєзнавчу діяльність Ю. Виноградський розпочав після переїзду з Варшави до Чернігова у 1915 р., де залучився до роботи губернської вченої архівної комісії, став одним із засновників видавництва «Сіверянська думка». У 1919 р. він очолив губернський комітет охорони пам'яток мистецтва і старожитностей, став організатором III радянського музею у Чернігові [8].

Навесні 1920 р. Ю. Виноградський повернувся до Сосниці, отримавши право дослідження та охорони пам'яток старовини у Сосницькому, Борзнянському, Кролевецькому та інших повітах Чернігівської губернії. Наступного року він створив Сосницьке науково-дослідне товариство у складі історико-соціально-економічної і природничо-математично-методичної секцій та філії у містечку Мена [4]. Важливим результатом діяльності товариства стало створення Сосницької повітової наукової бібліотеки, фонди якої нараховували близько 2 500 томів.

У 1920-х роках краєзнавець співпрацював з Історико-географічною комісією ВУАН, що працювала над створенням Історико-географічного словника України.

Головним дітищем Ю. Виноградського став заснований 1 липня 1920 р. історико-археологічний та етнографічний музей (з 1947 р.

– краєзнавчий). У 1920-1953 рр. краєзнавець був його директором. Музей став одним із перших на Чернігівщині поряд з подібними у Чернігові та Новгороді-Сіверському.

Наприкінці 1930-х рр. Ю. Виноградський був звинувачений у причетності до «контрреволюційної української націоналістичної організації» та пробував під арештом від червня до грудня 1938 р. [2]. У роки війни краєзнавцеві вдалося зберегти від знищення та вивезення окупантами значної частини експонатів музею, за що його було відзначено медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Дослідник відкрив 5 стоянок доби неоліту і доби бронзового віку, 9 давньоруських городищ, брав участь в археологічних експедиціях Інституту історії матеріальної культури АН СРСР та Інституту археології АН УРСР (1946, 1949, 1954 рр.), які у повоєнну добу проводилися в межах Сосниці та Сосницького району [1, 55]. Окрім того, Ю. Виноградський декілька десятиліть поспіль робив записи стану погоди, співпрацював з редакцією УРЕ, ще 1931 р. був атестований Вищою кваліфікаційною комісією УСРР як науковий працівник, що здійснював самостійну науково-пошукову роботу [1, 55].

Помер краєзнавець 4 березня 1965 р. в Сосниці. До 120-ї річниці від дня народження у 1993 р. Сосницькому краєзнавчому музею було присвоєне ім'я його засновника та названо його іменем вулицю, на якій знаходиться установа.

Загалом науковий доробок Ю. Виноградського становить близько 20 праць, статей та повідомлень з історії, фольклористики, етнології, педагогіки, мовознавства. Окрім того, до цього переліку варто додати близько шістдесят газетних статей, розміщених переважно в районній газеті, що стосувалися краєзнавчої тематики. Зрушення у систематизації наукової спадщини відбулися 2010 р. у Чернігові, коли в серії «Історики та краєзнавці Чернігівщини» вийшов бібліографічний покажчик праць краєзнавця [11].

З огляду на відомі на сьогодні публікації, історико-краєзнавчу спадщину Ю. Виноградського можна поділити на три групи:

1. неопубліковані статті, серед яких варто виділити завершені статті та повідомлення, що нині зберігаються в фондах наукових установ, та недатовані статті й чорнові замітки;
2. статті, надруковані за життя краєзнавця;
3. статті, які побачили світ після смерті Ю. Виноградського.

Загалом дослідники відшукали сорок п'ять неопублікованих статей Ю. Виноградського, які містяться у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України, Центрального

державного архіву-музею літератури і мистецтв України, Російського державного архіву літератури та мистецтва, Державного архіву Чернігівської області, Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського, Наукового архіву Інституту археології НАН України, Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського. Це матеріали за 1926-1965 рр., серед яких слід згадати «Згадки про землетрус в м. Сосниці» (1926 р.), «Устенсько-Марієнтальське коло передісторичних стацій Нижнього Посейм'я (Лівобережжя р. Сейма між Новими Млинами та с. В. Устям)» (1930 р.), «Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі» (1931 р.), «Пам'ятки з часів ранньої історії феодалізму та передфеодальних на Сосниччині» (1932 р.), «Новознайдені в 1932 р. стації родового суспільства на Сосниччині» (1933 р.), «З розшуків слідів життя стародавніх слов'ян на Чернігівщині» (1944 р.), «Неолітичні стоянки Сосниччини» (1946 р.), «К вопросу о топографии древнего Чернигова в связи с лингвистическими данными» (1953 р.), «Предки О.П. Довженка: Исторична довідка» (1960 р.), «Черниговщина. Очерки истории городов, поселков и сел Черниговской области» (1962 р.), «З фольклорних пережитків у минулому» (1965 р.) [11, 9-12].

Частиною історико-краєзнавчої спадщини Ю. Виноградського виступають недатовані вісім статей та заміток, що нині перебувають переважно у фондах Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського та Наукового архіву Інституту археології НАН України («Дещо про Десну» (чорновий варіант), «Дещо про мову населення Менщини», «Передісторичні стації Нижнього Посейм'я та суміжного з ним Наддесення: (Коротке звідомлення)», «Приказки і прислів'я», «Святозерский клад», «Толока», «Торфовищні знаходки пам'яток матеріальної культури на Сосниччині») [11, 12]. У деяких випадках, аналізуючи фонетико-граматичні особливості мови автора, можна зробити припущення, що замітки були створені на межі 1920-1930-х рр. в часи українізації та існування «скрипниківського» правопису української мови.

Певна частина наукового доробку Ю. Виноградського була опублікована вже після смерті автора. Між 1972-2006 рр. побачили світ вісім статей. У збірнику спогадів про О. Довженка «Полум'яне життя» (1973 р.) з'явилася замітка «Рід Олександра Довженка», присвячена питанню походження видатного сосничанина. У різних варіантах (із доповненнями) упродовж 1991-2005 рр. виходила стаття «Вуличка імені Горького в Сосниці». У передмові до публікації у «Сіверянському літописі» (1995 р., №4) М. Кравченко висловив думку, що цей матеріал не публікувався

у радянську добу через згадку у ньому нащадків гетьмана П. Дорошенка (перебував у 1676-1677 рр. у Сосниці в почесному засланні), зокрема про його брата Андрія, який став сосницьким сотником наприкінці XVII ст. [6]. У 2006 р. у Чернігові в збірнику наукових праць «Скарбниця української культури» було опубліковано статтю «Про деякі пам'ятки старовини м. Чернігова», підготовлену до друку з примітками та передмовою О.Б. Коваленка та Л.В. Ясновської.

Важливою та позитивною рисою історико-краєзнавчої спадщини Ю. Виноградського є той факт, що значна її частина вийшла друком за його життя. Ці праці можна поділити на дві групи – наукові та краєзнавчо-публіцистичні.

Першою статтею краєзнавця стало «Повідомлення про діяльність Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею з дня його заснування», вміщене у першому числі «Бюлетеню Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка» за 1925 р. [11, 5].

Деякі публікації Ю. Виноградського побачили світ у перших номерах «Історико-географічного збірника» («Марія Дорошиха» (1927, т. I), «Середня Чернігівщина наприкінці XVIII та на початку XIX в.» (1928 р., т. II), «До історії колонізації середньої Чернігівщини» (1929 р., т. III), «До історії колонізації середньої Чернігівщини, ч. IV. Литовська зверхність. Московське урядування (рр. 1356 – 1503 – 1618)», (1931, т. IV.) [11, 5-6].

Також у довоєнний час статті краєзнавця були опубліковані в низці вітчизняних наукових видань: «Етнографічному віснику» («Кобзар П.В. Кулик» (1926 р., кн. 3), «Співак Антін Матющенко та його репертуар» (1928 р., кн. 7), «Українському діалектологічному збірнику» («До діалектології Задесення», (1928 р., кн. 1), збірнику «Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали» («Сосниця та її околиці: Топографічні й археологічні матеріали, перекази та історичні відомості» (1928 р.), «Хроніці археології та мистецтва» («Археологічні розшуки на Сосниччині 1927 р.»), (1931 р., вип. 5) [11, 5-6].

У повоєнний час Ю. Виноградський подав декілька повідомлень в «Краткие сообщения Института археологии АНУССР» («Раннеславянские памятники в окрестностях г. Сосницы» (1952 р., вип. 1), «Археологические работы Сосницкого историко-краеведческого музея» (1955 р., вип. 5), «Находки бронзовых украшений в Менском и Сосницком районах» (1960, вип. 9) [11, 7].

Дослідженню діалектів, топонімії, фольклору Чернігівщини присвячені розвідки, вміщені у часописах «Мовознавство» («Назви міст, сіл та річок Чернігівщини», «Холми» (1957 р., т. XIV) й «Українська діалектологія і ономастика» («Про деякі фонетичні особливості менських і сосницьких

говірок на Чернігівщині в пам'ятках XVII - XVIII ст.» (1964 р., т. I), «Народна творчість та етнографія» («Спогади про кобзарів і лірників Менського району Чернігівщини» (1964, № 1) [11, 7-8].

Внаслідок проведення польових робіт за його сприяння складено детальні археологічні карти Сосницького та суміжних придеснянських районів. Краєзнавець брав активну участь у збиранні матеріалів до «Історії міст і сіл Української РСР». Він опрацював ономастичні дані 1610 населених пунктів та понад 100 назв річок і урочищ краю [9].

Невід'ємною частиною історико-краєзнавчої спадщини Ю. Виноградського є статті у районній та обласній пресі. В першу чергу, це замітки у Сосницькій районній газеті, що у різні роки мала різні назви – «Известия» (1917-1920 рр.), «Наш путь» (1920-1923 рр.), «За соціалістичну Сосниччину» (1935-1937 рр.), «Зоря комуни» (1937-1941 рр.), «Червоний прапор» (1944-1962 рр.), «Колгоспна правда» (1962-1965 рр.), «Радянський патріот» (з 1965 р.). Краєзнавець розпочав друкуватися у «районці» з 1936 р. У газеті «За соціалістичну Сосниччину» з'являлися статті «Вік торфу на в'юниському болоті» (1936 р.), «Рідкі знахідки речей з бронзи» (1936 р.), «Школи на Сосниччині» (1936 р.). У «Зорі комуни» були надруковані наступні публікації: «Рідкі наукові знахідки» (1937 р.), «Сосницькі торфовища» (1937 р.), «На допомогу музею В.І. Леніна» (1938 р.), «Зрушення криги та замерзання р. Убеді й інших річок» (1940 р.), «Про повідь в Сосницькому районі (з явищ природи)» (1940 р.), «Убедь (загальні дані)» (1940 р.), «Великі повіді» (1941 р.), «Пам'ятки первисно-общинного ладу» (1941 р.) [11, 6].

Найбільше історико-краєзнавчих розвідок Ю. Виноградського надруковано в газеті «Червоний прапор», частина яких у співавторстві з Д. Лав'юком. Статті стосувалися широкого кола питань історії Сосниці та земель колишнього Сосницького повіту: історії окремих населених пунктів («Козляничі» (1961 р.), «З минулого Сосниці» (1959 р.), «Хутір Синютин» (1959 р.), «Ганнівка – Веселе» (1960 р.), «Село Чорнотичі» (1960 р.), «З історії села Савинок і його околиць» (1960 р.), «Минуле і сучасне села Лав» (1960 р.), окремих історичних періодів («Далеке минуле Сосниці і її жителів» (1960 р.), «Сосниччина в епоху Київської Русі» (1960 р.), «Сосниччина в складі Литви і Великого князівства Московського» (1960 р.), «Сосниччина під владою Польщі» (1960 р.), «Сосниччина за часів Визвольної війни українського народу проти панської Польщі» (1960 р.), подій («Навала військ Яна Казимира на Сосниччину» (1960 р.), «Сосниця в час перепису населення 1666 року» (1960 р.), аспектів («Герб Сосниці», «Де була в Сосниці кріпость» (1959 р.), «Школи – ювіляри. До історії села Велике Устя» (1960 р.), «З історії

народної освіти Сосниччини» (1960 р.), постатей («Сосницький Тарас Бульба» (1959 р.), економіці («Будівництво Сосницького цегельного» (1959 р.), археологічним дослідженням («Археологічна експедиція на Сосниччині» (1946 р.), «Археологічні розкопки в околицях м. Сосниці» (1949 р.), описові географічних об'єктів («Чубакова або Типова гора» (1961 р.), «Убідь та її притоки» (1960 р.), «Пісня» (1960 р.), «Люта» (1960 р.), «Ліси Сосниччини» (1960 р.), їх топоніміці («Звідки назва річки Убідь» (1959 р.), «Звідки ці назви» (1959 р.) та кліматичним особливостям («Клімат Сосницького району» (1946 р.) [11, 6-8].

Залишившись на окупованій території, краєзнавець не полишав пошукової роботи. Примітною є його стаття «Сосницький музей» у чернігівській газеті «Українське Полісся» (10 червня 1942 р., співавтор В. Білоровська), яка видавалася «мельниківцями» [11, 6].

Під час адміністративно-територіальної реформи 1962-1965 рр. Сосницький район було ліквідовано, а районний центр і разом районну газету перенесено до сусіднього містечка Мена. Там тоді видавалася газета «Колгоспна правда», де Ю. Виноградський у 1964 р. надрукував вісім статей («Дещо з історії Дягови», «Кобзарі та лірники Менщини», «Минуле Менщини», «Село Бужанка», «Село Жовтневе», «Спогади про кобзарів і лірників Менського району Чернігівщини», «Туристи», «Яків Скидан – прототип Тараса Бульби») [11, 9].

Статтю про археологічну експедицію 1949 р. також було надруковано в обласній газеті «Деснянська правда» («Науково-дослідницька експедиція в Сосницькому районі»). У «Вечірньому Києві» вийшли дві замітки Ю. Виноградського «Унікальний експонат районного музею» (1958 р., співавт. Д. Лав'юк) та «Слідами меланхленів» (1962 р.) [11, 7-8].

Певна частина науково-краєзнавчої спадщини міститься у особовому фонді № 103 (Ю. Виноградського) в Інституті рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського. Це наукові та творчі, біографічні, картографічні матеріали, відомості про громадську та службову діяльність, листування, фотографії [7, 76-77].

Отже, статті та розвідки Ю. Виноградського стали вагомим частиним історико-краєзнавчих досліджень Північного Лівобережжя. Зокрема, наслідком ґрунтовного вивчення низки аспектів історичного минулого Сосниці та територій колишнього Сосницького повіту стали близько восьмидесяти наукових та публіцистичних статей. Багаторічна робота пошукова робота на чолі Сосницького краєзнавчого музею завершилася створенням стрункої конструкції історичних подій в краї від найдавніших часів до початку ХХ ст.

Статті Ю. Виноградського є міцним підґрунтям

для подальшої розробки широкого кола аспектів історії, археології, етнології, топоніміки, діалектології, природознавства Придеснянського краю та Посейм'я. Особливу цінність становлять його неопубліковані статті та чорнові матеріали, у яких краєзнавець визначив перспективні напрями історико-краєзнавчих досліджень.

Посилання

1. Історія Сосниці та її довкілля / [упор. Адаменко М.]. – Сосниця, 2001 – 2005. – 100 с.
2. Коваленко О. Виноградський Юрій Степанович / [Коваленко О., Ткаченко В., Ясновська Л.]. // Репресоване краєзнавство (20-30-і роки) – К., 1991. – С. 335-336.
3. Коваленко О. Виноградський Юрій Степанович / Коваленко О. // Українські архівисти: біобібліогр. довідн. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 71-72.
4. Коваленко О. Сосницьке науково-дослідне товариство / [Коваленко О., Дятлов В.] // Минуле Сосниці та її околиць. – Чернігів, 1990. – С. 87-88.
5. Лобода В.В. Виноградський Юрій Степанович / Лобода В.В. // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – С. 66.
6. Ненадруковані розвідки Ю. Виноградського (підготовка до друку і передмова М.Кравченка) // Сіверянський літопис. – 1995 – № 4. – С. 136-138.
7. Особові архівні фонди інституту рукопису. Путівник / [відп. ред. Онищенко О. С.]. – К.: НАН України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Інститут рукопису, 2002. – 768 с.
8. Петров В. Краєзнавець Ю.С. Виноградський / Петров В. // УДЖ. — 1966. — № 1. — С. 116-117.
9. Скрипник П. Виноградський Ю.С. / Скрипник П. // Українські історики. – Вип. 2. – Ч. 2 (2004). – С. 82-83.
10. Сосниця – європейське місто / Сіверський інститут регіональних досліджень; [Леп'яво С. А. (голова ред.) та ін.]. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2010. – 64 с.
11. Юрій Степанович Виноградський: (Біобібліогр. покажч.) / [Упоряд. В.М. Пригоровський, П.В. Грищенко; наук. ред. О.Б.Коваленко; ред. І.Я. Каганова; відп. за вип. П.В.Грищенко]. – Чернігів, 2010. – 21с. – («Історики та краєзнавці Чернігівщини»; Вип. 15).

Гирич Я.Н. Историко-краеведческие исследования Ю.Виноградского

Статья посвящена анализу историко-краеведческих исследований Черниговщины, проведенных Юрием Виноградским в первой половине XX в.

Ключевые слова: Ю. Виноградский, краеведение, музей, Сосница, Черниговщина, топонимика, археологические памятники.

Hyrych Ya.M. Yurii Vynohradskyi's historical and naturalistic studies

The article focuses on the historical and naturalistic studies of Chernihiv region made by Yurii Vynohradskyi in the first half of the twentieth century.

Key words: Yu. Vynohradskyi, Local History, museum, Sosnytsia, Chernihiv, toponymy, archaeological sites.

31.03.2012 р.